

EUSKAL ELIZBARRUTI ARTEKO 'ITUN BERRIA'

Itzulpen-xehetasunak historiaren argira

Donostia, 1980-x-31

Eustasio Etxezarreta

Sarrera

Euskal Herriko Elizak argitara eman berria du *Itun Berria*, liturgiarako egindako itzulpenaz baliatuz. 756 orrialdeko eskuliburua da. Iruñe eta Tute-
ra, Baiona, Bilbo, Donostia eta Gasteizko elizbarrutien ardurapean egina eta argitaratua. Elizbarruti arteko taldean eta euskalki desberdinetako lankideen artean urteen buruan egindako itzulpena da, orain euskara baturako erabakita dauden aditz-joku eta idazkeran emana.

Gure argitarapen honek kristauon fede-heziera du helburu nagusi. Itun Berriko 27 liburuen textuaz gainera, beste zenbait hitzaurre, sarrera, ohar, azalpen eta eraskin ematen da lagungarri.

Euskaltzaindiko nire sarrera-txosten honetan, argitarapen honi buruzko azterketa labur bat eskaini nahi dut. Bi punturen azalpena egingo dut zehazki: a) Itun Berriaren euskal itzulpenen historia laburra eta azalpena; eta b) Bibliaren itzulpenari buruz, azken urteotako irizpide berrien azalpena (1).

1. Itun Berriaren euskal itzulpenak

Herri-hizkuntzaren atea liturgiarako zabaltzearekin eta ebanjelizatze-lanetarako iturria Liburu Santuan jartzearekin, Vaticanoko II. kontzilioak Bibliaren itzulpenak egin beharra sortu du. Eta agindu ere agintzen du, itzulpen zehatzak eta egokiak egiteko, fededunek "bide zabala eta erosoan izan dezaten Liburu Santura iristeko" (*Dei Verbum*, 22), eta itzulpen hauek, ahal dela, jatorrizko textuetatik egiteko eskatzen du gainera (ibid.).

---

(1) Ez ditut hemen aipatuko, itzulpen-lanetan euskarari buruz erabili izan ditugun irizpide eta jokabideak. Gai hori Bergaran azaldua dugu, Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarrean irakurritako beste txosten batetan: *Euskal Herriko Elizaren jokabidea euskarari buruz*. Ikus *EUSKERRA* aldizkaria (1978), 829-855 or.

Etz da horrelakoa izan beti Erromako Elizaren jarrera bibli itzulpeni buruz. Ibilbide luzea izan da, Elizak, batez ere azken lau mende hauetan, egin duena. Kezka larria sortu zion Elizari XVI. mendean, Luterok eraginiko Erreformak. Eta Trentoko kontzilioak, sinesmenaren iturburu den Jainkoaren hitza bere garbitasunean gorde nahirik, neurri estuak hartu zituen protestanteen joeraren aurka: alde batetik, latinezko Vulgata-itzulpena aztertzea eta beraren argitarapen berri bat egitea erabaki zuen. Vulgata eraberritu hau hartu behar zen aurrerantzean Elizan Bibliaren testu ofizialtzat, bai liturgian, bai teologi irakaskintzan, baita itzulpenetan ere. Bestalde, Trenton bibli itzulpenen aldeko ziren gotzaiek lortu zuten guztia, itzulpen horiek ez debekatzea izan zen. Kontzilioak azkenean nazio bakoitzaren esku utzi zuen erabaki zehatzagoak hartzeko ardura.

Frantzian ere bai, baina batez ere Espainian gogor hartu zituzten gauzak. Inkisizioak Toledoko kontzilioan erabat galerazi zuen Biblia irakurtzea “en romance castellano o en otra lengua vulgar” (1551). Berrehun urte geroago (1757) Benedikto XIV.ak —eta hamabost urte geroago Espainiako Inkisizioak (1782)— askatasunean uzten zituen katolikoak Biblia herri-hizkuntzan irakurtzeko, baldin eta eliz baimenarekin argitaratuak bazeuden eta gainera pasarte zailak argitzeko oharrak bazituzten.

Ingurugiro honetan ikusi beharra dago, euskarazko bibli itzulpenen historia. Nire lantxo honetan, Itun Berriaren itzulpenak bakarrik izango ditut gozoan.

Joannes Leizarragak, Beskoitzeko semeak —apaiz katoliko izanik gero kalvinista bihurtuak—, itzuli zuen lehenengoz euskarara *Iesvs Christ gyre Iav-naren Testamentv Berria*, eta Nafarroako erreginarene laguntzarekin 1571n argitaratu zuen. Itzulpenerako oinarri-testu Ginebrako Biblia deritzan kalvinisten frantses itzulpena erabili zuen batez ere, Vulgata eta grekoa bera ere lagun zituela. Lapurdieraz itzuli zuen, nagusiki behintzat. Berak urte bete an amaitutako lana gero lau artzai euskaldunen talde batek aztertu zuen, Olorongo Sinodoaren aginduz. Itzulpena bera ontzat ematen da azterketa honetan, baina euskalkien auzia agertzen da. Bigarren batzorde batek erabaki behar zuen auzi hau, baina ez ziren iritsi irtenbide egoki batetara, eta Testamentu Berriaren azkenean hiztegi labur bat sartu zuten, “çvberoaco herrian vsançatan eztiraden hitz bakoitz batzu hango ançora itzuliac” emanez.

Beste hiru argitarapen izanak ditu geroztik: 1900ean Estrasburgon; 1903an Londresen; eta 1908an berriro Londresen. Ba da beste argitarapen bat ere, Ingalterrrako Bibli Elkarteek 1828an egina. Oinarrian Leizarragaren itzulpena da, baina norbaitek —edo agian norbaitzuk— Bibli Elkarte horien eskariz zuzendua. Argitarapen honek ez zuen harrera onik izan, eta gerora berriro lehenengo itzulpena argitaratu zuten.

Katolikoaren artean ez dugu bibli itzulpenik aurkitzen, Trentoko erabaki mugatzaileen giroa samurtzen ez den arte. Joanes Haraneder apaiza, Donibane Lohizuneko semea, izan zen lehenengo katolikoa *Testament Berria* euska-

rara itzuli zuena. Protestanten itzulpenari Testamentu Berriaren itzulpen katoliko batekin erantzuteko asmoz-edo, bere apezpikuaren gogoia bete nahirik hasten da lan honetan, eta 1740an burutzen du. Vulgata erabiltzen du oinarri-textu eta beste bi frantses itzulpenez baliatzen da: Sacyren eta Bouhoursen Testamentu Berriaren itzulpenez. Baina jakina denez, 1855 arte ez zen argitara emana izan, eta orduan ere ez osorik, baizik lau ebanjelioak bakarrik. Zenbait zuzenketa egin zizkioten argitaratu aurretik Haranederren itzulpenari Baionako bi apaizek —M. Harriet eta P. N. Dassantzek—. Pasarte zailak argitzeko oharrak ere jarri zizkioten, eta beharrezkoa zen eliz baime-naz azaldu zen.

Geroxeago Luis-Luziano Bonaparte printzeak eskaturik, Duvoisin kapitainak *Testament Berria* argitaratzen du (1865), bere *Bible Sainduaren* azken zati bezala. Honek ere, lege denez, Vulgatatik egiten du itzulpena eta lapurdieraz. Bibliaren textu hutsa nahi zuen Bonapartek, inolako oharrak eta azalpenik gabe, hizkuntzalarien zerbitzurako. Guztira 251 ale besterik ez ziren argitaratu, eta Erromako baimenik gabea izanik, ez zen kristau herrian erabilia izan. Hala ere joan den mendearen bukaeran Haristoy apaizak, Duvoisin hilez geroztik, *Ebanjelio Saindua eskuaraz* argitara eman zuen Duvoisinenetik hartuta, eta “behar diren baimen eta chehetasun guztiekin”.

Ba da beste Testamentu Berri bat ere A. Fray J. A. de Uriartek itzulia. Honek ere Bonaparteren eskariz itzuli zuen, Vulgatatik itzuli ere, eta gipuzkeraz. Baina oraindik ez du argirik ikusi.

Orain dela ehun urte, aro berri bat hasten da katolikoaren artean Bibliari buruzko ikerlanetan. XIX. mendean zehar, historiko-kritikoa deritzan metodoaren argira aztertua izan zen Itun Berria, eta hasiera batetan ondorio kezagarriak atera zituzten azterketa horietatik. Horrek bultzaturik, katolikoak ere ikerlanak egiten hasten dira. Eta Trentoren garaiko egoera aldatzen delarik, Elizak ere jarrera berri bat hartzen du gure mende honen hasieratik honantz.

Leon XIII.ak 1893an “Providentissimus Deus” entziklikan ikuspegi berri bat agertzen du. Oraindik ere Vulgata izango da oinarri-textua itzulpenetarako, baina aintzakotzat har daitezke eskuizkributan aurkitzen diren latinezko beste zenbait itzulpen ere, eta eskubide ematen zaie katolikoek beren ikerlanetan aurrera egin dezaten. Gainera ekialdeko herrietako hizkuntzak ikastera eta kritikaren jakintza sakontzera eragiten die, Itun Berriak jartzen dituen mila korapilo askatzen saiatzeko.

Pio XII.ak 1943an “Divino afflante Spiritu” entziklikan pauso bat gehiago ematen du. Bide berriak zabaltzen ditu, bibli itzulpenak jatorrizko hizkuntzetatik egin ditzaten, jakintzaren laguntzak erabiliz, literatur motak bereiziz, textu-kritikaz baliatuz, eta abar.

Eta azkenik, Vaticanoko II. kontzilioak itzulpenen beharra eta balioa azpimarratzen ditu, kristau herriak berri ona ezagutzeko egokiera izan dezan;

eta itzulpenak jatorrizko hizkuntzetatik egin behar direla adierazten du (ikus *Dei Verbum*, 22).

Gure mende honetako eliz giro berriak era berriko itzulpen-sorta bat dakarkigu. Eta hauetan lehenengoa, garaiari aurrea hartuz bezala, Olabideren *Itun Berria* da; grekotik zuzenean euskarara lehenengo aldiz itzulia eta 1931n argitara emana. Katolikoan artean hau dugu euskaldunok kristau herriarentzat egindako lehenengo Itun Berri osoa, eliz baimenarekin eta pasarte zailak argitzeko oharrekin.

1961ean Arantzazuko fraide-talde batek, F. Mendizabal eta J. Goitiaren zuzendaritzapean, *Lau Ebanjelioak* argitaratu zituen gipuzkeraz; hauek ere grekotik itzuliak dira.

1966an J. Kerexetak *Jesukristoren Barri Ona* argitaratu zuen bizkaieraz, gero bigarrenez *Alkartasun Barria* tituluarekin 1972an argitaratua, eta azkenik 1976an *Euskal Biblia* bizkaierazkoaren zati dena. Kerexetak gaztelaniazko *Biblia de Jerusalén* erabili zuen oinarri-textu itzulpeneko.

1967an Orixe-Kerexeta-Zugastiren *Itun Berria* azaldu zen gipuzkeraz: Orixenetik lau ebanjelioak hartzen ziren —hauek grekotik itzuliak— eta gaine-rakoa A. Zugastik gipuzkeraz jarritako Kerexetaren itzulpenetik hartua zegoen. Ba da Itun Berri honen bigarren argitarapen bat ere, 1974ean egina.

1974ean *Jesukristoren Berri Ona* izeneko liburuska argitaratu zuten Belokeko Beneditarrek; liturgiarako egindako itzulpena harturik, lau ebanjelioak eta Apostoluen Egintzak eman zituzten lapurdieraz.

Oraintsu 1978an, F. Olariaga Jesusen Lagundikoak *Itun Berriaren* beste itzulpen bat argitara emana digu. Egileak sarrean dioenez, “griegotik euskerara ahalik zuzenen itzultzen saiatu” da, eta “euskeraz izkuntzan baterako lana egin nahi izan” du.

Eta azkenik, Elizen Arteko Biblia izeneko taldea itzulpen berri bat prestatzen dihardu, kontzilioak jarritako bidetik Eliza desberdinetako kristauek elkar hartuz. Ba dakigu itzulpena bera bukatua dutela eta azken irakurketa egiten ari direla Testamentu Berria argitara eman aurretik. Hauek ere grekotik egina dute beren itzulpena.

Itzulpen-sorta honetan sartzen da Euskal Elizbarruti arteko *Itun Berria* ere. Grekotik eta euskalki desberdinetako taldean egina izateaz gainera, ba du gure itzulpen honek beste alderdi bereizgarri bat: liturgian eta kristau hezieren erabiltzeko asmoz egina izatea. Ez bait da berdin jendaurrean irakurtzeko egindako itzulpena, eta exegesi azalpen zehatz baten zerbitzutan egin daitekeena, edo-ta hizkuntza baten alderdi bereziak aztertzeko egin daitekeena, eta abar. Eliza katolikoaren historian garrantzi haundiko erabakia gertatzen da, latina utzi eta herri-hizkuntza biziak erabiltzea. Baina bide hau zabaltzearekin, premia berriak sortu dira eta aldi berean irtenbide berriak asmatu ere.

2. Bibli itzulpenen irizpide berriak

Itun Berriaren orain arteko itzulpenak, beren hartan ez ziren liturgiarako erabilgarriak; beren garaiko erak eta kutsua zituztelako eta jendaurrean irakurtzeko ikuspegiz eginak ez zirelako. Horregatik, beste hizkuntzetan ere itzulpen berriak egin behar izan dituzte.

Biblia, berez, elkarte baten barruan sortutako idazkia da; herri baten bizitzan eta historian zehar sortutako idazkia. Gaur ere Bibliaren baliorik nagusiena eta lehenengoa Jainkoaren herriaren sinesmen-oinarri eta iturburu izatea da; eta, bakarka ere bai, baina batez ere batzarrean eta pasarteka irakurtzen den liburua.

Pasarte askotan ikus daitekeenez, ahozko literaturaren era bereziak aurkitzen ditugu liburu honetan: liturgi ospakizunetik sortu eta liturgi ospakizunerako egina izan den ahozko literaturaren era bereziak. Gure kasuan, beraz, hau da Bibliaren itzulpenean zaindu beharreko alderdirik nagusiena: jendaurreko irakurketarako behar duen egokitasuna; batzarrean bildurik, norbaitek agerian irakurri eta, entzunez, denek ulertuko duten itzulpenaren egokitasuna. Horrelako liburu baten itzulpenak, jatorrizko textuaren mamia eta erak jasotzearekin batera, itzulpeneko hizkuntzaren estruktura eta erak ere gordeztea eskatzen du, hizkuntza horretan egokiak eta jatorrak diren esaldiak moldatzea, alegia, entzuleek esanahia zuzenean jasotzeko moduan.

Bibli jakintzek aurrerapen haundiak egin dituzte gure mende honetan. Baina bereziki Bibliaren itzulpenari dagokionez, jakintza-mota berria sortu dela esan daiteke azken hamabost-hogei urteotan. Itzulpen-teknika berri baten bideak urratu dira. Itzultzailearen lege nagusia "leialtasuna" dela esan ohi da, eta hala behar du izan. Baina ez dira gaurregun lehenago bezala ulertzen leialtasun honen nolakotasunak. Lehen, itzulpen leiala, hitzez hitz, ezer erantsi eta ezer kendu gabe egindakoari esaten zitzaion. Gauza jakina da, ordea, sistema bat dela hizkuntza eta ez dagoela berdintasun osorik hizkuntz sistema batetik bestera. Eta hori ez bakarrik hiztegia aberatsagoa edo murriztagoa delako, baizik hizkuntza bakoitzaren barne-egitura berezia delako, literatur alorrerako ahalmen desberdinak dituztelako, hitzen esanahia bera aldatu egiten delako gutxi-asko, eta abar.

Itzulpen-irizpide berriek, "formazko berdintasuna" deritzana alboratu, eta "berdintasun dinamikoa" hartu dute itzulpen-eredu: hau da, balio berdineko indarra duen itzulpena (2). Formazko berdintasunak jatorrizko textuari

---

(2) Itzulpenaren eta bereziki bibli itzulpenaren teoria berri hau aztertzeko, ikus batez ere E. NIDA, *Towards a Science of Translating* (Leiden 1964), eta bereziki 8. kapitulua: "Principles of correspondence". Ikus halaber G. MOUNIN, *Les problèmes théoriques de la traduction* (Paris 1963); gaztelaniara itzulia dago: *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid 1971; W. W. WONDELY, *Bible Translations for Popular Use* (United Bible Societies 1968);

begiratzen dio eta hura hitzez hitz itzultzeari; horretarako erregela simplea eta zehatza erabiltzen du: ahal dela, aditza aditzez itzuli behar da, izena izenez, adjetiboa adjetiboz, izenordea izenordez, genitiboa genitiboz, e. a.; esaldiak jatorrizko hizkuntzan diren bezala gorde behar dira itzulpenean ere; hiztegiaren berdintasunari eutsi behar zaio, baita hitzak adiera figuratuan erabiliak daudenean ere; esaerak eta modismoak ere hitzez hitz itzuli behar dira eta ez esanahiari begira... Hitz gutxitan esateko, itzulpen-sistema honek jatorrizko textuari begiratzen dio, eta bere helburu guztia textu hori hizkuntza berri batetan ahalik berdinenaren ematen saiatzea da, jatorrizko formak erabat errespetatuz.

Itzulpen-teknika berriak, ordea, irakurleari begiratzen dio, eta textu bat jatorrizko hizkuntzan irakurtzeko gauza ez denari hurbildu egiten dio irakurlearen hizkuntzara. Baina aldaketa hau egiterakoan, begien aurrean duen helburua hau da: textu hura gaurko irakurleari (edo-ta entzuleari) ulergarri ematea, jatorrizko irakurlearentzat ulergarri izan zitekeen neurri berean, eta gaurko irakurlearengan sentipen eta jarrera berdintsuak sortzea. Horrela, gaiari ematen zaio lehenetsuna, formari baino gehiago. Hala behar izanez gero edo hizkuntzaren joerak hala eskatzen duenean, era honetako itzultzaileak ez du eragozpenik izango aditza izenez itzultzeko, adjetiboa adberbio bihurtzeko, eta alderantziz; ez du kezkarik izango esaldi bat bitan edo hirutan zatitzeko, eta beharrezko diren zehaztasun berriak sartzeko; arretaz bereziko ditu hitz beraren adiera desberdinak; esaerak edo-ta atsoitzak ez ditu hitzez hitz itzuliko, esanahiaren arauera baizik; ongi bereziko ditu literatur motak: prosa eta poesia, kontaera soila eta irakaspena, profeta-hitza, parabola, aholkua, hitzaldia, adore-hitza, esaera zaharra, e.a.

Itzulpen-sistema bat edo beste hartzen denaren arauera, hemen teori mailan esaten dena bi itzulpen-mota desberdinetan mamitzen da. Orain arteko euskal itzulpenak —guztia ez bada ere gehienak behintzat— formazko berdintasunaren bidetik eginak izan dira, nahiz eta teoria hori estu-estu eta azken ondorioetaraino eraman izan ez. Euskal Elizbarruti arteko Itun Berriaren itzulpen honetan, ordea, batez ere azken aldiaren eta gehiago, itzulpenaren berdintasun dinamikoaren bideari jarraitu nahi izan diogu. Itzulpen-sistema hauen artean dagoen aldea ikusteko, adibide batzuk emango ditugu eta horien bidez azterketa-modu bat egingo dugu Itun Berriaren euskal itzulpen desberdinak elkarren parean jarri.

1. *Izen abstraktoaren itzulpena*: Hizkuntzak maila desberdinak izan ohi ditu: ba da hizkuntza teknikoa eta goi-mailakoa, eta ba da elkarrizketa-mailako hizkuntza errazagoa. Zenbait izen abstraktok gorgotasuna eta zailta-

---

E. NIDA-Ch. R. TABER, *The theory and Practice of Translation* (Leiden 1969); laster azaltzekoa da gaztelaniazko itzulpena: *Teoría y Práctica de la Traducción*, Madrilgo Ed. Cristianidad argitaletxean; C. BUZZETTI, *La parola tradotta* (Brescia 1973); gaztelaniara itzulidago: *Traducir la palabra*, Estella 1976; L. ALONSO SCHOEKEL-E. ZURRO, *La traducción bíblica: Lingüística y estilística* (Madrid 1977).

suná ematen dio hizkuntzari. Horregatik, herri-mailako hizkuntzak maiteago du aditz-adierazpena, abstrakzioa baino; ulerterrazagoa gertatzen da aditza, abstrakzioa baino. Adibidez:

1 Kor 10, 16 (3)

- Gr* ... ouchi *koinonia* estin tou haimatos tou Christou;
Vg ... nonne *communicatio* sanguinis Christi est?
Leiz ... ezta Christen odolaren *communionea*?
Duv ... ez othe da Kristoren odoleko *komunionea*?
Olab ... Kisto'ren odolarekiko *bazkuntza* ez ote-da?
Ker ... ez ete-da Kristo'ren odolaren *alkartasuna*?
OKZ ... ez ote da Kristo'ren Odolaren *artukizuna*?
Olar ... ez ote da Kristoren odolarekin *batze* bat?
Eliz ... ez al gaitu guztiok Kristoren odolean *elkartzen*?

“Elkartasuna” hitz ezaguna eta erabilia izan arren, bi genitiborekin loturik —“Kristoren odolaren elkartasuna”—, ilun gelditzen da; aditzez itzulirik, ordea, argiago ematen da esanahia.

St 4, 4

- Gr* ... ouk oidate hoti hê *philia* tou kosmou *echthra* tou Theou estin;
Vg ... nescitis quia *amicitia* huius mundi *inimica* est Dei?
Leiz ... eztaquieue ecen munduaren *adisquidetassuna*, Iaincoaren *etsay-tassun* dela?
Duv ... ez dakizue mundu hunekilako *adiskidegoa*, Jainkoarekilako *etsaigoa* dela?
Olab ... ez al-dakizute, ... luí onekiko *adiskidetasuna* Yainkoaren *etsai* dala?
Ker ... ez al-dakizue, ... lur onetako *adiskidetasuna* Jaungoikoaren *are-rio* dana?
OKZ ... ez al dakizute, ... lur ontako *adiskidetasuna*, Jainkoaren *etsai* dala?
Olar ... ez al dakizue mundua *maite* duenak Jainkoa *gorroto* duela?
Eliz ... ez al dakizue, mundu hau *maitatzea* Jaungoikoa *gorrotatzea* dela?

Kasu honetan, izen abstraktoa eta adjetiboa dira jatorrizko textuan aurkitzen ditugunak: “adiskidetasuna”, eta “etsai”; gure itzulpenean aditzienez—ra aldatuak gertatzen dira.

(3) Ondorengo laburpenen esanahia: *Gr* = grekoz emana dagoen jatorrizko textuak; *Vg* = Vulgatak; *Leiz* = Leizarragak; *Duv* = Duvoisinek; *Olab* = Olabidek; *Ker* = Kerexetak; *OKZ* = Orixe-Kerexeta-Zugastik; *Olar* = Olariagak; *Eliz* = Euskal Elizbarruti arteko Itun Berriak.

Ef 6, 10

<i>Gr</i>	<i>Endynamousthe en Kyriô kai en tô krateri tês ischyos autou.</i>
<i>Vg</i>	<i>Confortamini in Dominio et in potentia virtutis eius.</i>
<i>Leiz</i>	<i>Fortifica zaitetze gure Iaunean, eta haren indarraren botherean.</i>
<i>Duv</i>	<i>Jaunaren baithan eta haren ahal handitako indarrean gothor zaitetze.</i>
<i>Olab</i>	<i>Azkaritu zaitetze Yaunagan Aren indararen kemenez.</i>
<i>Ker</i>	<i>Indartu zaitetze Jaunagan, bere indarraren adorez.</i>
<i>OKZ</i>	<i>Sendotu zaitetze Jaunarengan, Aren indarraren kemenez.</i>
<i>Olar</i>	<i>Sendo zaitetze Jaunaren indar bikainaz.</i>
<i>Eliz</i>	<i>Zuen indarra, Jaunarengan eta bere ahalmen haundian bila ezazue.</i>

Grekozko “ischys” hitzak berez “indar” esan nahi badu ere, Jainkoari buruz egokiago dirudi “ahalmen” itzultzea, Vulgatak egiten duen antzera, “virtus” esaten bait du eta ez “vis” edo “robur”. Bestalde “en tô krateri” esatean ahalmenaren indarra edo eragina adierazi nahi da.

2. *Genitiboaren itzulpen-era desberdinak*: Balio eta esanahi desberdinak izan ohi ditu genitiboak: posesiboa, lokatiboa, tenporala, subjektiboa, objektiboa, kualitatiboa, partitiboa... Grekoz —eta latinez ere— genitiboz adierazia dagoena, euskaraz ere itzul daiteke genitiboz; baina genitiboaren esanahia argiago eman daiteke askotan beste bide batetik. Adibidez:

Ef 1, 1

<i>Gr</i>	<i>dia thelêmatos Theou</i>
<i>Vg</i>	<i>per voluntatem Dei</i>
<i>Eliz</i>	<i>Jainkoak hala nahita</i>

Ef 1, 4

<i>Gr</i>	<i>pro katabolês kosmou</i>
<i>Vg</i>	<i>ante mundi constitutionem</i>
<i>Eliz</i>	<i>mundua sortu baino lehen</i>

Ef 1, 13

<i>Gr</i>	<i>tô penumati tês epaggelias tô hagiô</i>
<i>Vg</i>	<i>Spiritu promissionis Sancto</i>
<i>Eliz</i>	<i>agindutako espiritu Santuaz</i>

Ef 1, 13

Gr ton logon tês *alêtheias*
Vg verbum *veritatis*
Eliz egiaren mezua

2 Pe 2, 6

Gr poleis *Sodomôn* kai *Gomorras*
Vg civitates *Sodomorum* et *Gomorrhæorum*
Eliz *Sodoma* eta *Gomorra*

Mt 15, 29

Gr para tên thalassan tês *Galilaias*
Vg secus mare *Galilæae*
Eliz *Galileako* itsas bazterretik

Mt 16, 14

Gr *hena tôn prophêtôn*
Vg unum ex *prophetis*
Eliz *profetaren* bat

Kol 3, 12

Gr *splagchna oiktirmou*
Vg viscera *miseriçordiae*
Eliz *bihotz errukitsuz*

3. *Adiera figuratua*: hizkuntza bakoitzak bere legeak izanik adiera figuratuarentzat, semitarren kulturaren eta gaurko gure kulturaren arteko aldea kontutan izanik, eta grekoaren eta euskararen arteko egokitasunik-eza ikusirik, grekoz adiera figuratuan emandako esaldi batzuk hitzez hitz itzuliz gero, gaurko irakurleak ez dezake jaso esaldiaren esanahia. Beraz, itzulpen berezia eskatzen du. Adibidez:

1 Pe 1, 13

<i>Gr</i>	... anazôsamenoï tas osphyas tês dianoiâs ymôn,
<i>Vg</i>	... succinti lumbos mentis vestrae,
<i>Leiz</i>	... çuen adimenduco guerruncea guerricaturic,
<i>Duv</i>	... gogoak berorik,
<i>Olab</i>	... gogoa gefikatuz,
<i>Ker</i>	... estutu egizuez zuen adimenaren gerriak,
<i>OKZ</i>	... zuen adimenaren aldeak gerrikoz estuturik,
<i>Olar</i>	... gertu zuen gogoak,
<i>Eliz</i>	... eduki, beraz, erne zuen gogoak,

St 4, 4

<i>Gr</i>	moichalides,
<i>Vg</i>	adulteri,
<i>Leiz</i>	adulteroác eta adulterác,
<i>Duv</i>	bertzeen oheen khutsatzaileak,
<i>Olab</i>	zantařok,
<i>Ker</i>	zantarrok,
<i>OKZ</i>	dollor oiek!,
<i>Olar</i>	gizatxarrok,
<i>Eliz</i>	sasi-jainkozaleok!

Profeten bidetik, Itun Berrian ere, fededunak Jainkoari zor dion leialtasuna adierazteko, senar-emazteen arteko leialtasuna erabiltzen da irudi. Leialtasun hori haustea sasi-jainkoak gurtzea da. Horregatik, “moichalides - adulteri” adiera figuratuan hartzen da hemen.

4. *Hitz beraren adiera desberdinak*: Ondorengo adibidean, “sôma - corpus” hitzaren hiru adiera desberdin azaltzen dira: lehenengoan, gorputzaren esanahi materiala adierazten da; bigarreanean, adiera figuratua, baina eliz hizkuntzaren haritik gure kulturaren ere erabili ohi dena; hirugarreanean, berriz, “sôma” hitzaren bidez pertsona adierazten da.

Mt 27, 58**Mt 26, 26****Erm 12, 1**

<i>Gr</i>	... êtêsato to sôma tou Iêsou.
	touto estin to sôma mou.
	... parastêsai ta sômata hymon...

- Vg* ... petiit *corpus* Iesu.
Hoc est *corpus* meum.
... ut exhibeatis *corpora* vestra...
- Leiz* ... esca cequi6n Iesusen *gorputzaren*.
... haur da ene *gorputza*.
... offrenda ditza6uen 6uen *gorputzac*...
- Duv* ... galdatu zioen Jesusen *gorphutza*.
Hau ene *gorphutza* da.
... eskain detzatzuen zuen *gorphutzak*...
- Olab* ...arek Iesu'ren *so6a* eskatu zion.
Au da Nere *so6a*.
... zuen *so6ak* Yainkoari eskeintzeko...
- Ker* ... Jesus'en *gorputza* eskatu eutsan.
Au, neure *gorputza* da.
... zuen *gorputzak* ... eski6ni egiozuez...
- OKZ* ... Jesus'en *gorputza* eskatu zion.
Au Nere *gorputza* da.
... eske6ni zazkiozute Jainkoari zuen *gorputzak*...
- Olar* ... Jesusen *korputza* eskatzeko.
Au nere *korputza* da.
... eskein dezaiola, arren, norberak *bere burua*...
- Eliz* ... Jesusen *gorputza* eskatu zion.
Hau nire *gorputza* da.
... eskain ditzazuela zuen *buruak*...

5. *Semitismoak*: Semitarren hizkuntz joera bereziak askotan ez dira ongi erabakitzen hitzez hitzeko itzulpenean. Aramearrez, esate baterako, era askotara eta adiera desberdinez erabili ohi zuten "bar" (seme) hitza; itzulpenean, ordea, adiera horiek zehazturik eman beharrak daude, bakoitzaren esanahiaren arauera. Adibidez:

Kol 1, 13

- Gr* heis t6n basileian tou *huiou* t6s agap6s autou
Vg in regnum *Filii* dilectionis suae
Eliz bere *Seme* maitearen erreinura

Mk 13, 26

Gr ton *huion* tou anthrôpou
Vg *Filium* hominis
Eliz Gizonaren *Semea*

Erm 9, 8

Gr *tekna* tou Theou
Vg *fili* Dei
Eliz Jainkoaren *seme*

Ap Eg 5, 21

Gr pasan tèn gerousian tòn *huiôn* Israêl
Vg omnes seniores *filiorum* Israel
Eliz *israeldar* agintarien Batzarre Nagusia

Ap Eg 7, 23

Gr tous adelphous autou tous *huious* Israel
Vg fratres suos *fili*os Israel
Eliz bere senide *israeldarrak*

Ap Eg 13, 10

Gr *huie* diabolou
Vg *fili* diaboli
Eliz *deabrukume*

Mk 3, 17

Gr *huioi* brontês
Vg *fili* tonitru
Eliz *trumoikume*

Ap Eg 16, 1

Gr   *huios gynaikos Ioudais pistês*
Vg   *filius mulieris Iudaeae fidelis*
Eliz   *ama judutar kristaua zuen*

Erm 9, 8

Gr   *ta tekna tês sarkos*
Vg   *filiis carnis*
Eliz   *haragizko sortzea*

Erm 9, 8

Gr   *ta tokna tês epaggelias*
Vg   *filiis promissionis*
Eliz   *agintzariaren bidez sortzea*

Ef 2, 3

Gr   *tekna orges*
Vg   *filiis irae*
Eliz   *hondamendirako*

Ef 2, 2

Gr   *en tois huiois tês apitheias*
Vg   *in filios diffidentiae*
Eliz   *ume bihurriengan*

Mt 9, 15

Gr   *oi huioi tou nymphônos*
Vg   *filiis sponsi*
Eliz   *eztei-lagunek*

Lk 7, 35

Gr edikaiôthê ê sophia apo pantôn tôn *teknôn* autês
Vg iustificata est sapientia ab omnibus *fillis* suis
Eliz Jainkoaren jakinduriari arrazoi eman diote bere *ikasleek*

6. *Metafora*: Bibli itzulpeneko kriterio hauen legeetan, metafora beste metafora batez itzul daiteke, hori egoki egiterik izanez gero, edo-ta metaforaren esanahia adieraziz. Izan ere, metafora hitzez hitz itzuliz gero, ez zaio irakurleari ematen, jatorrizko textuan ordungo irakurleei ematen zitzaien edukirik. Adibidez:

Erm 12, 20

Gr anthrakas pyros sôreuseis epi tèn kephalên autou
Vg carbones ignis congeres super caput eius
Leiz suco ikatzac bere buru gainera bilduren drautzac
Duv suko ikhatzak bilduko diozkatzu buruaren gainera
Olab ieinti biziak aren burugañean metatuko dituzu-ta
Ker ikatz gori pilloa jaurtiko dautsazu burutik beera
OKZ illintiak pillatuko dizkiozu buru-gañean
Olar lotsaz gorri gorri utziko bait duzu
Eliz lotsaz gorriturik jarriko diozu aurpegia

Esaera Zaharretatik (25, 22) hartua dagoen esaldi honen esanahia ez da gauza garbia; baina San Agustinen eta San Jeronimoren iritziari jarraituz, "illintiak" lotsaren zitzada gorria adierazi nahi dute, noski, lotsak sutan bezala jarriko diola, alegia, aurpegia.

7. *Modismoak*: Hizkuntza bakoitzak ba ditu bere esaerak, hitzez hitz itzulirik hutsean gelditzen direnak, edo-ta beren zentzu jatorra galtzen dutenak. Adibidez:

1 Kor 1, 10

Gr hina to auto legête pantes
Vg ut idipsum dicatis omnes
Leiz gauça berbat erran deçaçuen guciéc
Duv mintzaya berbatez mintza zaitzetzen oro
Olab izpide berbera ezazute guziok
Ker berbaera berbera erabilli dagizuela guztiok
OKZ berbera esan zazute guztiok
Olar gauza batbera esateko eskatzen dizuet
Eliz izan zaitzete iritzi bereko

8. *Zeharkako esaldi bat zuzeneko bihurtu*: Batez ere elkarrizketa denean egin daiteke horrelako aldaketa, itzulpena argiago eta indartsuago geldi dadin. Adibidez:

Mk 8, 31

- Gr* Kai erxato didaskein autous hoti dei ton huion tou anthrôpou polla pathein, kai apodokimasthênai hypo tôn presbyterôn kai tôn archeiereôn kai tôn grammateôn kai apoktanthênai kai meta treis hêmeras anastênai.
- Vg* Et coepit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa et reprobari a senioribus et a summis sacerdotibus et a scribis et occidi et post tres dies resurgere.
- Leiz* Eta has cedin hayén iracasten, ecen behar cela guizonaren Semeac anhitz suffri leçan, eta reprobata ledin Ancianoéz, eta Sacrificadore principaléz, eta Scribéz, eta hil ledin, eta hereneco egunean resuscitata ledin.
- Duv* Eta abiatu zen hekien argitzen, nola beharko zuen gizonaren semeak egarri; zaharrez, aphez nausiez eta Iskribauetz arbuyatua izan; heriotzea jasan, eta hirur egunen buruan berriz biztu.
- Olab* Ta asi zan ayei azaltzen Gizasemea neke askotan ibili beara zala; ta zâr, apaizpuru ta idazlariak gaitzetsi ta ilko zutela; ta iru egunen buruan bearpiztuko zala.
- Ker* Eta irakasten asi yaken: Gizasemeak oiñaze aundiak eroan bear ebazala, eta Lege-batzarrekoak, abadeak eta idazlariak baztertu egingo ebela, eriotzara galduko ebela, eta irugarren egunean barrero biztu egingo zala.
- OKZ* Eta adierazten asi zitzaien Gizonaren Semea asko ikusi-bearra zala, ta zaarrak, Apaizburuak eta idazlariak, gaiztoetsiko zutela ta illeraziko; bañan irugarren egunean piztuko zala.
- Olar* Eta Gizasemeak aunitz sufri behar behar zuela; zaharrek, apaizburuek eta idazleek Gizasemea astandu egin behar zutela, ila izango zela ta andik iru egunera piztuko zela erakusten asi zitzaien.
- Eliz* Eta erakusten hasi zitzaien:
—Beharrezkoa da Gizonaren Semeak neke haundiak jasatea: zaharrek, apaiz nagusiek eta idazlariak gaitzetsi egingo dute eta hil; baina hirugarren egunean biztuko da.

9. *Hitz-jokuak*: Bizitasun berezia ematen dio textuari hitz-jokuak. Itzulpenean ere esanahiarekin batera eginahalak egin behar dira bizitasun hori lortzen, beti erraza gertatzen ez bada ere. Adibidez, Mt 18, 22: San Mateoren ebanjelioan ikus daitekeenez, “zazpi” zenbakiari indar eta balio berezia ematen zaio. Eta garbi dago pasarte honetan hitz-joku bat egiten dela zazpiarekin.

Mt 18, 22

<i>Gr</i>	Ou legô soi heôs heptakis, alla heôs hebdomêontakis hepta.
<i>Vg</i>	Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.
<i>Leiz</i>	Eztiossât çazpitarano, baina çazpitan hiruroguy eta hamarretarano.
<i>Duv</i>	Nik ez derratzut zazpitaraino, bainan bai zazpitan hirur hogoi eta hamarretaraino.
<i>Olab</i>	... zazpitan ez ezen, bai eta zazpitan zazpi amafeko ere.
<i>Ker</i>	Zazpi bidar bakarrik ez, baita irurogeita amar bidar zazpi be.
<i>OKZ</i>	Zazpi aldiz ez-baña zazpitan zazpi amar aldiz.
<i>Olar</i>	Zazpi bider ez, zazpi zazpi amar bider.
<i>Eliz</i>	Zazpi aldiz ez, baizik zazpitan zazpi hamar aldiz.

10. *Eliz hizkuntzaren gaurkotzea*: Ba da beste alderdi bat bibli itzulpenarekin loturik dagoena. Elizak garaian garaiko hizkuntza erabili behar du. Eta Bibliak zerikusi handia du arazo honetan, eliz ospakizun guztietan bibli pasarteak irakurtzen bait dira eta hitzaldiak ere hortik hartzen du gaia. Grekozko “metanoete” damuaren bidetik itzuli izan da orain arte, Vulgataren itzulpenari jarraituz. Baina hitz honek damuaz gainera norberaren barnealdaketa eskatzen du, bizitzan bide berria hartzea eta hasierako bide jatorrera itzultzea esan nahi du. Azkenaldi honetan bibli teologiak harrotu du gai hau, damuaz gainera “bihotz-berritzearen” alderdi baiezkorra azpimarratuz. Ikus ditzagun bi alderdi hauek euskal itzulpenetan:

Mk 1, 15

<i>Gr</i>	metanoete
<i>Vg</i>	poenitemini
<i>Leiz</i>	emenda çaitezte
<i>Duv</i>	urrikitan sar zaitézte
<i>Olab</i>	garbai izan zaitezte
<i>Ker</i>	garbatu zaiteze
<i>OKZ</i>	damu zaitezte
<i>Olar</i>	damu zazue
<i>Eliz</i>	bihotz-berri zaitezte

* * *

Hemen ez dugu adibide gutxi batzuk ematea besterik egin, itzulpen-irizpide berrien adierazgarri. Beste azalpen asko egin daiteke, hala nola: jatorrizko textuan pasibaz emana dagoena aktibaz itzultzea, euskararen joerari jarraituz (ikus Lk 1, 26; 17, 25; Ap Eg 2, 33); edo-ta esaldi ezezkorra baiezkor bihurtzea (ikus Lk 22, 34); esaldi elkartuak zatitzea eta zenbait esaldi

subordinatu esaldi nagusi bihurtzea (ikus Ef 1, 3-14); izenordea berriro zehaztea, argitasunaren amorez (ikus Ef 1, 14); literatur motak bereiztea, batez ere poesiaren itzulpenean (ikus Lk 1, 46-55. 68-79; 3, 4-6; 4, 18-19); atsotitzak eta esaera zaharrak itzultzea (ikus Tt 1, 12; Lk 17, 37; 2 Pe 2, 22); zenbait hitz teknikoren —“prophetês”, “presbyteros”, “synedriôn”— eta horien antzekoen itzulpena, e.a. Eta honekin batera, edozein pasartetan, itzulpenaren beraren bizitasuna legoke aztertu beharra.

Bistan dago, bide honek ba dituela bere arriskuak: itzulpen subjektibo bat egiteko arriskua, textuaren interpretazioa egitekoa, alegia. Horregatik, bide honek are arreta haundiagoa eskatzen du, textuaren mamia emateko —zehatz eman ere— eta subjektibokerietan ez erortzeko. Hemen, itzulpen-bide honen berri-soila eta azalekoa ematen badugu ere, esan beharra dago sistema bihurturiko lan tekniko eta zehatza dela izan. Hala ere, orain hogeit hamar mendeko kultura bateko textuen itzulpena egin nahi denean, derrigorrezkoa da kultura hartako zenbait alderdi itzulpenean bertan eta zuzen-zuzenean ezin argitu izatea eta bestelako azalpenen bidez adierazi beharra.

Inozokeria hutsa izango litzateke pentsatzea, gure itzulpen honetan teknika berri hau oso-osorik eta jakintsuen mailan erabili izan dugula, gure itzulpen honekin azken hitza esana geldituko bait litzan. Itzulpen-teknika berriak zabaldu dituen bideetan abiatu bagara ere —batzutan senaren edo intuizioaren eraginez, beste batzutan gaurengungo beste zenbait itzulpenen laguntzaz—, konturatzen gara bide luzea gelditzen dela oraindik. Lan bakoitza bere garaikoa izan ohi da, eta hau ere hala izango da, bere akats eta guzti.

Lan hau taldean egina izatea alderdi on bezala ikusten bada ere —eta gure kasuan bereziki euskalkien arazoarengatik—, ez dago ukatzerik honek ba dituela bere mugak ere: esku askoren arrastoa ikusten bait da; bestalde, sistematikoki ez, baizik pasarteka eta askotan presaren presaz egina izanik, eta gainera urte-sail baten buruan, pasarte edo gai berdintsuak era desberdinean itzultzeko arriskua dago. Horrelako zerbait gertatu zen hasiera batean gure itzulpenarekin. Adibidetzat, “mê phobou” (“ne timeas”) esaera har genezake, eta honen pareko diren “mê phobethês” (“noli timere”) eta “mê phobethête” (“nolite timere”). Esanahi berezia hartzen du esaera honek Itun Berrian: itxaropenezko berri on bat eman nahi denean erabili ohi da. Gure lehengo itzulpenetan, era askotara itzulia aurkitzen genuen esaera hori:

<i>Mt 1, 20</i>	etzazula beldurrik izan
<i>Mt 10, 26</i>	ez izan beldurrik
<i>Mt 10, 28</i>	ez izan beldurrik
<i>Mt 10, 30</i>	ez beldurrik izan
<i>Mk 5, 36</i>	ez izan bildurrik
<i>Lk 1, 13</i>	ez izutu
<i>Lk 1, 30</i>	etzaitzela beldurtu
<i>Lk 12, 5</i>	ez beldurrik izan

<i>Lk 12, 7</i>	ez beldurrik izan
<i>Jn 12, 15</i>	ez beldurtu
<i>Apk 1, 17</i>	ez ikaratu

Liburuen argitarapen nagusiak egiterakoan, horrelako ukitu behar asko azaldu zen han eta hemen. Horregatik, bi eratako orrazketa egin nahi izan dugu. Batetik, liturgian erabiltzetik egin izan zaigun zenbait ohar bildu genuen (probisionalki argitaratuta bederen, erabiltzen bait ziren itzulpen hauek liturgian, eta irakurtzen jendaurrean). Baina bestetik, itzulpen-taldekoek hamar-hamabi urteren buruan egindako lana irakurri eta aztertu egin dugu berriro aurretik atzera, eta oraingoan bai, sistema bati jarraituz. Horrela, hasieran zenbait lan epearen larriaz egin behar izan baziren ere, gero zorionez astiro aztertu ahal izan dira, esaldiak bat-banaka gatzatuz.

* * *

Zer esan genezake Itun Berri honetaz? Orain arteko beste itzulpenekin neurtuz gero, hauek dira gure argitarapen honen bereizgarriak aipagarrienak:

- *Gure egunetako itzulpena* da; orain artekoak kontutan izanik egina, baina gaurregun egindako itzulpen berria: azken aldi honetan bibli alorrean egin diren aurrerapenez baliatuz egina eta euskara gaurko-tuagoan emana.
- *Elizaren aginduz egindako lana*, Elizan ofizialki erabiltzeko liturgi ospakizunetan eta kristau hezieran. Eliza katolikoaren historian, lehenengo aldiz gertatzen da hori.
- Itzulpenaren lehenengo helburu bezala *jendaurrean irakurtzeko* egina izatea, hori da beste alderdi bereizgarri bat, itzulpen-irizpide eta teknika berriak erabili bait dira.
- Eliz arduradunek garrantzi haundia eman diote, bestalde, *itzulpen bera* erabiltzeari *liturgi ospakizunetan eta kristau hezieran*, pasarte berdinetan behin eta berriz esaldi bera erabiltzeak erraztu egingo bait du pasarte hura buruz jasotzea eta tradizioa finkatzea.
- Kristau heziera-lanetan erabiltzeko asmoz egina izanik argitarapen hau, inoiz baino sarrera haundiagoa eman zaie, textuari buruzko *argibide eta oharrei*. Textuarekin neurturik, hirutatik batetaraino iristen dira alde-alde lagungarriak (Leizarragak % 13; Olabidek % 10; Kereketak % 15).
- Bestalde, *euskalki desberdinetako lankide-taldean egina* izan da. Hamarren bat laguneko taldea aritu izan da urteetan zehar lan hau egiten, eta guztira hogeitamarretik gora izan dira, gehiago edo gutxiago lan honetan arituak.

Elizbarruti arteko Itun Berri honek Leizarragarena duela esan daiteke, antzik gehiena: Leizarragari ere kalvinisten Sinodoak eskatu ziolako itzulpe-

na; berak egindako lehenengo itzulpena gero lauko talde batek aztertu zuelako, euskalkien arazoari irtenbide bat eman nahirik; kristau hezierarako beste zenbait osagarri erantsi ziolako, hala nola: "Othoitza, Catechisme, Kalendrer, eta ABC edo Christinoen Instructionea"; eta azkenik, jatorrizko testuari zor zaion leialtasunarekin batera, arreta handia izan zutelako euskara eta euskaldunekiko leialtasunarentzat ere.

Bukaera

Nire esker ona agertu nahi diot Euskaltzaindiari, urgazle bezala hautatu eta bere barruan hartzen nauelako. Eskerrak, bereziki, Euskaltzaindiak eragirik eta beraren ardurapean, euskara zehazteko, gaurkotzeko eta indartzeko lanean ihardun izan diren eta diharduten guztiei, azken urteotan argitara eman dituzten arau eta laguntza guztiengatik.

Eta azkenik, nire eskerrik onena zor diet, hamar urteotan lankide izan ditudan Euskal Herri osoko lagunei. Eskola ederra izan da niretzat, horien ondoan lanean aritzea, gurasoengandik ikasitako euskara pixka bat lantzeko.